

OORLOG & VRIJHEID

Verwerkingsles - VERHAALLIJN

Dit document hoort bij: Verwerkingsles - PPT

INTRODUCTIE

DIA 4 Rechten van de Mens, Rechten van het Kind

Tijdens oorlogen zoals WO II worden vaak rechten van mensen en kinderen geschonden. Organisaties zoals Unicef en Amnesty International maken zich sterk voor het naleven van deze rechten in de hele wereld.

Doel verwerkingsles

In deze PPT zit een korte samenvatting van de 5 wandelroutes van het Historisch Centrum Leeuwarden, die de leerlingen met smartphones/IPads gelopen hebben. Elke route had een eigen thema, zoals Bezetting, Jodenvervolging, NSB, Verzet en Bevrijding. Deze PPT verbindt toen (WO II) met nu: bij elk onderdeel wordt door middel van mensenrechtenvragen een link gelegd tussen mensenrechten vroeger en nu.

Fries Verzetsmuseum

Indien u met uw leerlingen ook dit museum bezocht heeft, dan heeft u gemerkt dat de thema's van de HCL multimedia wandeling overeenkomen met die in de tentoonstelling van het verzetsmuseum.

BEZETTING

DIA 6 Luchtalarm

Locatie

Plein Oldehoofsterkerkhof

Tekening

Komt uit Adri's dagboek

Luisterfragment Adri

22 maart 1944: 's Avonds om half negen klinkt het ronken van een vliegtuig. Plotseling horen we vier hevige explosies. De tafels en stoelen schuiven heen en weer. Het Duitse afweergeschut knettert en de zoeklichten tasten het luchtruim af. We gooien meteen alle ramen open, anders gaan ze kapot.

Door de trillingen gaan de lichten aan en uit. De ruiten ratelen van de zware motoren. Plots horen we het geloei van een sirene. Er zijn bommen in de stad gevallen...

DIA 7 Wybrand de Geeststraat

Adri vertelt dat er bommen in de stad zijn gevallen. Dit is per ongeluk gebeurd. Een Engelse bommenwerper wordt opgejaagd door een Duits jachtvliegtuig en moet daarom zijn zware bommenlast laten vallen. De Engelsen hopen zo sneller weg te kunnen komen. Die bommen komen in de Wijbrand de Geeststraat terecht. Er worden veel huizen vernield en 6 onschuldige Leeuwarders sterven....

DIA 10 Bioscoopbezoek

Locatie

Bioscoop Cinema (Nieuwestad ZZ)

Duitse journaals

Tijdens WO II worden er vóór de hoofdfilm Duitse journaals vertoond. Daarin wordt veel aandacht besteed aan de militaire successen van het Duitse leger. Voor die journaals krijgt het publiek een waarschuwing te lezen.

DIA 11 Mensenrecht: Eigen mening

Er is tijdens WO II geen vrijheid van meningsuiting. Als je kritiek hebt op de Duitse journaals, dan mag je dat wel denken, maar niet zeggen. Je kunt ervoor worden gearresteerd!

DIA 14 Mannen gezocht!

Locatie

Debatcentrum De Bres (Schoolstraat 4).

Het Debatcentrum zit in een gebouw dat vroeger een gymnastiekschool was. Dit staat ook op de gevelsteen onder het bovenste raam. Links van deze gymnastiekschool was tijdens WO II een basisschool.

Luisterfragment Adri

9 februari 1943: Vanmorgen zijn op scholen in heel Nederland jongens van boven de 18 jaar opgepakt. Ook hier in Leeuwarden. Ze worden uit school gehaald en per trein naar het concentratiekamp Vught gebracht. Degenen die jonger zijn mogen direct naar huis.

15 februari 1943: Vandaag zijn we weer in de oude school terug. Veel jongens en meisjes van 16 jaar en ouder durven niet naar school te gaan, omdat ze bang zijn om opgepakt te worden.

9 december 1944: Tot half 1 vermaken we ons in de schooltuin. Plots horen we: Pas op! Duitsers! Wij duiken snel achter een muurtje in de klas en wachten in spanning af. De deur wordt geopend en een Duitser komt binnen. "Kom mal hier!" zegt hij. We staren hem aan alsof het een geest is. Na een tweede "Kom mal hier!" komen we omhoog. We volgen hem. Er zijn nog meer Duitse soldaten. Ik sjok wat achteraan. De Duitser naast mij kijkt mij meewarig aan en zegt: "Ach deine arme Eltern. Wie alt bist u?" Ik antwoord met: "fünfzehn". Waarop hij zegt: "Dann kannst du hin gehen." Ik ga als de wind ervandoor.

Werken in Duitsland

De Duitse soldaten zoeken mannen van 18 jaar of ouder. Later verlaagt de leeftijd zelfs naar jongens van 16 jaar. Adri denkt eerst dat ze naar concentratiekamp Vught gaan. Maar dat blijkt niet het geval te zijn. De mannen en jongens worden opgepakt om in Duitsland te werken, voor de zogenaamde *Arbeitseinsatz*.

JODENVERVOLGING

DIA 18 Voor Joden verboden

Locatie

Prinsentuin bij Historisch Centrum Leeuwarden.

Het stukje uit Adri's dagboek gaat over een Leeuwarder park, zoals de Prinsentuin: het Vosseparkje.

Tekening

Komt uit Adri's dagboek

Luisterfragment Adri

Zaterdag 11 april 1942: Vandaag zijn er weer veel joden opgepakt. Ze worden ervan verdacht dat ze bordjes "Verboden voor Joden" uit het Vossenparkje hebben verwijderd. Maar dit hebben NSB'ers gedaan! Het zijn dus valse beschuldigingen.

Dinsdag 14 april 1942: De opgepakte Joden zijn naar het concentratiekamp bij Amersfoort gebracht. Ze worden daar als vee behandeld. Moeten wij dit machteloos aanzien? De dag der vergelding zal komen. De dood aan de moffen!

Wie is de schuldige?

Het verhaal van Adri blijkt achteraf niet te kloppen. Want de daders zijn geen NSB'ers en ook geen Joden, het is een.... schooljongen! De vader van de jongen gaat nog naar het politiebureau om alles uit te leggen, maar het mag niet meer baten. De Joden gaan naar het kamp. Jammer genoeg weten we niet waarom die jongen het bordje heeft weggehaald. Dat is toen op het politiebureau niet opgeschreven.

Lot gearresteerde Joden

Ze werden naar een concentratiekamp gestuurd en daar mishandeld en uitgehongerd. Uiteindelijk zijn ze in Amersfoort of een vernietigings- of concentratiekamp in Oost-Europa vermoord.

DIA 21 Elfstedentocht 1942

Locatie

Bredeplaats 1 (t/o Grote of Jacobijner Kerk)

Jacob Valk

Hier woont tijdens WO II de joodse man Jacob Valk. Hij is een bekende lange afstandsloper. In 1942 doet hij mee aan de Elfstedentocht. Eigenlijk mag dit niet, want hij is Joods en de Duitse bezetter heeft het Joden verboden. Daarom geeft Jacob een valse naam op: Jaap Brouwer. Zo kan hij toch stiekem mee schaatsen!

Jacob heeft de oorlog niet overleefd. Hij is naar het kamp Mauthausen gestuurd en daar in juni 1942 vermoord. Dit was 5 maanden na de Elfstedentocht! Hij was toen 33 jaar.

DIA 22 **Mensenrechtenvraag: Recht op spel en vrije tijd**

Een voorbeeld kan zijn: de omstreden WK Voetbal in Qatar in 2022. Bij de bouw van stadions zijn al tientallen bouwvakkers omgekomen, wegens slechte arbeidsomstandigheden. Maar denk b.v. ook aan landen waar sport verboden is voor meisjes.

DIA 24 **Joodse Leeuwarders**

Locaties

- Joods monument (Jacobijnerkerkhof)
- Voormalige synagoge in Danscentrum Saco Velt (Sacramentsstraat 19)

Luisterfragment Alphons Katan

Binnen een half jaar na mijn twaalfde verjaardag valt de klap. Op een avond in juli 1942 stopt een overvalwagen van de Nederlandse politie voor de deur, om vader als een soort misdadiger op te halen. Vaders reactie "Daar zijn ze" is kenmerkend: kennelijk hebben hij en moeder zoiets verwacht en hebben zij geprobeerd zich daarop in te stellen. Vader moet mee, zonder enige bagage, zelfs zonder zijn invalidenwagentje. Het is het laatste wat ik van hem heb gezien. Ik voel niets en toch alles. Verbijstering dat dit mijn vader wordt aangedaan, wanhoop, leegte, woede, schaamte vanwege die overvalwagen.

Joods monument (let op: deze info zat niet in de route; het is dus nieuw voor de leerlingen)

Het monument staat voor de voormalige Joodse school, waar nu een dependance van OBS Oldenije is gevestigd. Op de gevel van deze school zijn 2 gedenksteden, met de volgende teksten: *Joodse school 1886-1943* en *Het kind is niet meer*.

Voor de school staat een zuil (Mezoeza) en een Klaagmuur. De Mezoeza is een metalen kokertje, dat op de deurpost van een woning zit, om aan te geven dat het een joods huis is. In de Mezoeza zit een stukje perkament met een joods gebed. De Klaagmuur staat in Jeruzalem en is een heilige plek waar Joden bidden. Het is het enige wat overgebleven is van een eeuwenoude joodse tempel.

Informatiebordje bij monument

Hierop staat vermeld dat er voor de oorlog 665 Joden in Leeuwarden woonden en dat er na de bevrijding nog maar 105 over waren. In totaal zijn er 550 mensen vermoord. Mannen, vrouwen en kinderen.

Voormalige synagoge (= joodse kerk)

Dit gebouw kennen leerlingen wellicht van de Saco Velt Bokaal, een stijldanswedstrijd voor groep 8 van basisscholen in de gemeente Leeuwarden.

Familie Katan

Alphons is 10 jaar wanneer de oorlog begint. Hij woont met zijn ouders aan de Transvaalstraat in Leeuwarden. Het is een niet-gelovig Joods gezin. De Duitse bezetter maakt echter geen onderscheid tussen joden die wel of niet actief gelovig zijn. Met andere woorden: of je nou wel of niet regelmatig bidt en naar de synagoge gaat, het maakt geen verschil:

- Vader Alexander is via kamp Amersfoort naar Mauthausen in Oostenrijk gestuurd. Moeder Julia komt in het Poolse vernietigingskamp Auschwitz terecht. Beide zijn vermoord.
- Alphons wordt met de trein naar kamp Westerbork gebracht. Vandaar uit worden Joden naar vernietigingskampen in Oost-Europa gestuurd. Alphons wordt dit lot echter bespaard. Zijn tante weet hem uit Westerbork te bevrijden, door te beweren dat hij half-joods is.

Alphons heeft na de oorlog een boek geschreven. Het gaat over wat er met hem en zijn ouders is gebeurd.

NSB

DIA 28 Ruzie met NSB'ers

Locatie

Peperstraat (links zit Bakker Bart)

Vraag aan leerlingen

Wat zijn NSB'ers? (antwoord: leden van de Nationaal Socialistische Beweging die voor de Nazi's waren).

Luisterfragment Adri

23 november 1940: Iemand van de Nationaal Socialistische Beweging deelt in de Peperstraat foldertjes uit en roept: 'Weg met de Joden... Leve de NSB!' Andere mensen zijn het hier niet mee eens. De NSB'er krijgt ruzie met een meisje die andere folders uitdeelt. De omstanders worden boos en de NSB'er slaat op de vlucht. Hij wordt door de mensen besprongen, waardoor hij op de grond tuimelt.

Hij krijgt er flink van langs. Het blijft nog lang rumoerig. De politie deelt slagen uit met de gummiknuppel. Een aantal mensen zijn gearresteerd.

DIA 29 In Adri's dagboek

Zowel het gedichtje als de tekening komen uit Adri's dagboek.

DIA 30 Mensenrecht: Vrijheid van meningsuiting

Er is tijdens WO II geen vrijheid van meningsuiting. Als je kritiek hebt op de Duitse journaals, dan mag je dat wel denken, maar niet zeggen. Je kunt ervoor worden gearresteerd!

DIA 33 Moffenmeiden

Locatie

Bibliotheek (Wirdumerdijk 34).

In dit gebouw zat tijdens WO II nog geen bibliotheek, het stond bekend als het Beursgebouw.

Vraag aan leerlingen

Wat zijn moffenmeiden? (antwoord: Nederlandse vrouwen die tijdens WO II een relatie hadden met een Duitser).

Luisterfragment Adri

21 april 1945: Vandaag moeten de moffenmeiden de stoep voor het Beursgebouw schrobben.

28 april: De German girls moeten zich vandaag weer in het Beursgebouw melden. Er is veel belangstelling. Sommige van de meiden komen met een vrijstelling naar buiten... Anderen komen eruit met..... kale koppen! Hun verdiende loon! Ze lopen onder groot gejoel van de mensen naar buiten. De jeugd loopt ze zingend achterna.

DIA 34 Mensenrechtenvraag

Verliefd zijn op een Duitser betekende niet dat de vrouwen automatisch tegen het Nederlandse volk waren. Uit onderzoek blijkt dat er bij de meeste sprake is geweest van echte liefde. De vraag is natuurlijk of liefde een grote misdaad is.....

VERZET

DIA 36 Martelingen in Burmaniahuis

Locatie

Stadskantoor (Oldehoofsterkerkhof)

Burmaniahuis

Het monument (foto rechtsonder) zit op de zijmuur van een oud, roze gebouw. Dit is het Burmaniahuis. Hierover is het nieuwere Stadskantoor heen gebouwd.

Beschrijving monument

Het monument herinnert aan de af luisterpraktijken van het verzet in WO II. De door de bezetter opgepakte verzetsmensen werden in het Burmaniahuis ondervraagd door middel van martelingen. De verhoren werden afgeluisterd door het verzet en de personen, die door de doorslaande gevangenen genoemd werden, konden dan door koeriersters gewaarschuwd worden. Zodat ze de tijd hadden om te vluchten of onder te duiken. De 4 afbeeldingen laten verschillende aspecten zien:

- de waterkist (martelmethode door onderdompeling); origineel staat in Fries Verzetsmuseum
- het installeren van af luisterapparatuur door PTT medewerkers
- het af luisteren zelf
- de fietsende koerierster

DIA 37 Petrus Woudsma

De 25-jarige Petrus Woudsma uit Damwâld is ondergedoken omdat hij het in het verzet zat, maar het te gevaarlijk voor hem werd. Tijdens een razzia wordt Petrus echter ontdekt en opgepakt. Hij wordt in het Burmaniahuis Leeuwarden verhoord door de Duitse commandant Albrecht (foto rechts). Dit gesprek wordt door verzetsmensen afgeluisterd (foto links). Van Petrus is helaas geen foto bewaard gebleven.

Luisterfragment: Verzetsman over Petrus Woudsma

Het was half februari 1945. Ik luisterde naar een gesprek in de kamer van Albrecht, wiens stem ik wel kende. Ik hoorde hem de naam Petrus Woudsma noemen. Een voor mij vreemde stem vroeg toen: 'Krijg ik dan de kogel? Het is toch niet zo erg?' Albrecht vroeg toen: 'Hoe oud ben jij?' Waarop

Woudsma zei: '25 jaar.' Albrecht sprak weer, maar nu sarcastisch: 'Veel te jong om te sterven.'
Woudsma zei toen weer: 'Maar ik heb dat niet opgesteld of geschreven, ik ben toch ook maar een arme jongen, ik ben geen belangrijk persoon.' Vervolgens werd hij in elkaar geslagen.

De afloop

Petrus is op de Noorderplantage doodgeschoten (dit is een stukje van de Prinsentuin, waar het Pier Pander tempeltje staat). Dat gebeurde door de Duitse commandant Albrecht, die hem verhoord had. Het was toen 3 april 1945. Slechts 12 dagen voor de bevrijding....

DIA 40 Straf commandant Albrecht

Albrecht wordt na de oorlog schuldig bevonden aan oorlogsmisdaden. Hij heeft toen de doodstraf gekregen en is door een vuurpeloton doodgeschoten.

DIA 41 Mensenrechtenvraag: Waarom is Amnesty International tegen de doodstraf?

De doodstraf is een wrede en onmenselijke straf en tevens een schending van het recht op leven dat in artikel 3 van de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens* is vastgelegd. De doodstraf is zowel wreed als zinloos. Het is nooit bewezen dat de dreiging van de doodstraf afschrikwekkender is dan bijvoorbeeld het vooruitzicht op een langdurige gevangenisstraf. Bovendien is de doodstraf onherroepelijk: ze kan niet worden teruggedraaid wanneer een proces oneerlijk is geweest of de verkeerde persoon is veroordeeld.

BEVRIJDING

DIA 43 15 april 1945: Canadezen komen!

Locatie

Route van de Canadese bevrijders bij intocht in Leeuwarden: Groningerstraatweg, Voorstreek (foto rechts), Sint Jacobsstraat en Nieuwestad (foto links).

Luisterfragment Adri

15 april 1945: Vrij! Geen moffen meer. Enkel vrijheid! We kunnen het ons haast niet meer voorstellen. De Canadezen zijn in de stad! Een hele mensenmassa stroomt richting onze bevrijders. Er staan zeven tanks op de Nieuwestad!

Overal wapperen vlaggen: het rood-wit-blauw en oranje straalt je tegemoet. De straten zijn bevolkt met onderduikers. Ja, zelfs de eerste Joden durven naar buiten te komen. Ze vallen vol vreugde in elkaars armen. Kinderen met oranje sjerpen rennen over straat. De portretten van de koninklijke familie zijn weer zichtbaar en overal kun je lachende gezichten zien.

Op de Voorstreek staan zware Amerikaanse tanks en pantserauto's, bemand door Canadese soldaten. Het zijn weldoorvoede en bruine kerels die dapper strijden voor de Nederlandse vrijheid. Voor Hotel de Doelen staat een radiowagen opgesteld waar de Canadezen druk in gesprek zijn.

De Nederlandse Binnenlandse strijdkrachten arresteren alle NSB-ers en moffenmeiden.

DIA 45 Herdenking september 1945

Locatie

Paleis van Justitie / Gerechtshof (Wilhelminaplein)

Tekening

Komt uit Adri's dagboek

Luisterfragment Adri

2 september 1945: Woensdagavond om 8 uur worden hier plechtigheden op het Wilhelminaplein gehouden. Op de trappen van het Gerechtshof is tijdelijk een monument opgesteld: een wit kruis met daarachter twee Friese vlaggen halfstok. Tussen de pilaren staan drie grote vlaggen: één in het oranje en twee in rood-wit-blauw. Verder is de boomrand van het Gerechtshof versierd met dennengroen. Op het dak van het gebouw staan 15 vlaggen: 5 Amerikaanse, 5 Engelse en 5 Russische. Deze vlaggen worden 's avonds door schijnwerpers verlicht. Tussen deze palen hangen ook nog lampionnen. Alle treden van het Gerechtshof zijn bedekt met bloemen. Het Zaailand zelf geeft een feestelijke indruk.

DIA 46 Mensenrechtenvraag

Vrede is niet vanzelfsprekend. Er zijn nog steeds oorlogen in de wereld. Daarom vinden we het in Nederland belangrijk om de laatste oorlog in ons land te herdenken. Op 4 mei herdenken we de doden, op 5 mei vieren we de vrijheid.
